



עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

ערש"ק פרשת בהר בחוקתי שנה ב' גליון 90

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל chagitben@neto.net.il

הנושא: מעלת רב חסדא

בקניית יין לקידוש בשבת מחמת עוניו: רב הונא הוה אסר ריתא [חגר עצמו בחתיכת גמי, כיון שלא היתה לו חגורה] ובא לפני רב. אמר ליה: מאי האי [מדוע אינך חוגר חגורה רגילה]? אמר ליה: לא הוה לי קידושא, ומשכנתיה להמיינאי, ואתאי ביה קידושא [משכנתי את חגורתי כדי לקנות יין לקידוש].

ראה אותו כך מורו ורבו רב, בירך רב את רב הונא: יהא רעוא דתיטוס בשיראי – שתתכסה כולך בבגדים. כי איכלל רבה בריה, שהתחתן בנו של רב הונא ששמו רבה, ורב הונא היה איש נמוך, שכב על המיטה לנוח, אתיין בנתיה וכלתיה שלחן ושדיין מנייהו עליה, עד דאיטוס בשיראי. שמע רב ואיקפד אמר מאי טעמא לא אמרת לי כי ברכתיך וכן למר.

מתבאר, כי רב הונא בתחילת דרכו היה עני, לעומת רב הונא – תלמידו רב חסדא היה עשיר מאוד, ומבואר במסכת פסחים (ק"ג) שהתעשר ממכירת שיכר. ואמר שלכן השיכר נקרא "סודנא" כי הוא סוד נאה – עיצה טובה שהרי מתעשרין הימנה.

ומצינו במו"ק (כח.) שחתנו של רב חסדא רבא השווה בין מצבו האישי הטוב של רב חסדא לבין זה של רבה בר נחמני, וכך אמר: "אמר רבא: חיים, בנים ומזונות, לא בזכות תלויים הם, אלא במזל תלוי הדבר. שהרי רבה ורב חסדא – שניהם חכמים צדיקים היו, מר מתפלל ובא גשם, ומר מתפלל ובא גשם. רב חסדא חי תשעים ושתיים שנה, רבה חי ארבעים שנה. בית רב חסדא – שישים שמחות, בית רבה – שישים שכולות. בבית רב חסדא – היה סולת לכלבים ולא היה בו צורך, בית רבה – היה מתבקש לחם שעורים לאדם, ולא היה נמצא".

ייתכן אפוא לומר, שרב הונא העני היה מקבל מידי פעם מתנות וסיוע כלכלי מתלמידו העשיר רב חסדא, ובפרט ששמו מעיד על מהותו, "חסדא" מלשון שבעל חסד היה, וזו היתה כוונת רב חסדא בשאלתו, לא חלילה שהוא גדול מרב הונא בידיעותיו, אלא שרבו

במשנה (בבא מציעא לג.) מובא דין הקדימות בעניין השבת אבידה, כאשר שתי אבידות לפניו – אבידת אביו ואבידת רבו; המשנה קובעת כי אבידת רבו קודמת לאבידת אביו. בהמשך שואל רב חסדא את רבו, רב הונא: "תלמיד וצריך לו רבו [רש"י]: "ששמע שמועות שיש בידו מפי אחרים" [מאי?]. כלומר, במקרה שהרב זקוק לתלמידו משום שהתלמיד למד הלכות מתלמידי חכמים שרבו לא למד מהם, האם דין הקדימות לרב עדיין קיים – או שאביו קודם.

והנה, שאלה זו לא מצאה חן בעיני רב הונא והוא גער על רב חסדא: "אמר ליה: חסדא חסדא! לא צריכנא לך, את צריכת לי!" ומחמת כן, עד ארבעין שנין איקפדי אהדדי ולא עיילי לגבי הדדי.

מסיימת הגמרא: "יתיב רב חסדא ארבעין תעניתא משום דחלש דעתיה דרב הונא, יתיב רב הונא ארבעין תעניתא משום דחשדיה לרב חסדא".

הפירוש המקובל הוא שרב הונא הבין שרב חסדא בשאלתו רומז לו שהוא, רבו, זקוק לו לפסיקת הלכה, מחמת שיש לו ידיעות רבות ממנו. ועל כך נפגע רב הונא. אך נשאלת השאלה, איך ייתכן שרב חסדא לא חש לכבוד רבו? הרי מצינו שרב חסדא הקפיד מאוד על כבוד רבו, כמו למשל, מצינו בערובין (סב:): "אמר רב יוסף: אפילו ביעתא בכותחא בעו מיניה מרב חסדא כל שני דרב הונא ולא אורי". אפילו על אכילת ביצה בכותח דבר שברור שמותר הלכתית – שאלו את רב חסדא, בימיו של רב הונא, ולא הורה הלכה כל עוד שרבו היה חי. רב חסדא הוא זה שקבע ש"כל החולק על רבו כחולק על השכינה" (סנהדרין קי.). כמו כן בקידושין (לב.) הוא בעל המימרא: האב שמחל על כבודו - כבודו מחול, הרב שמחל על כבודו – אין כבודו מחול. אם כן, כיצד רב חסדא שאל שאלה כזו קנטרנית את רבו רב הונא?

ושמא ניתן לחדש כי הפגיעה נבעה מסיבה אחרת. וזאת בהקדם, מצינו במסכת מגילה (כ"ז:), שרב הונא התקשה

זקוק לו כלכלית, ולכן צריך הוא לתלמידו, האם גם בזה אבידת רבו קודמת לאבידת אביו.

ועל כך עונה לו רב הונא: "חסדא חסדא", נכון שאתה עושה עמי חסדים, אבל לא צריכנא לך, את צריכא לי, שהרי יותר משבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית.

בזה יתבאר סוגיה נוספת, במסכת פסחים (קז. מובא: "בעא מיניה רב הונא מרב חסדא: מהו לקדושי אשיכרא?". רבים דנו בקושי שבגרסה זו – מדוע רב הונא שואל את רב חסדא תלמידו? יש שהגיהו והפכו בין השואל לנשאל, כך הגיה הב"ח, והרש"ש ציין שזו הגירסא ברא"ש, והוסיף ה'מצפה איתן' שכך עיקר, כיון שרב חסדא תלמידו של רב הונא היה.

לעומתם, היעב"ץ בהגהותיו מצדד בגרסת הגמרא שלפנינו, ומסביר שרב הונא שאל את רב חסדא כדרך שרב שואל את תלמידו "לנסותו אם ידע להשיב לו, והכי אשכחן טובא... דרב חסדא תלמיד חבר דרב הונא הוה... משום הכי קאמינא דלחדודי ליה קבעי".

לאור ראשית דברינו ייתכן ליישב על פי מעשה על רבה של ירושלים הגאון רבי שמואל מסלנט, פעם ניגש לפניו אדם ושאלה בפיו, חולה הוא, ואסורה עליו שתית יין, האם יוכל לצאת ידי חובתו בארבעה כוסות של חלב בגדר חולה? הרב השיב: אתה בודאי פטור משתיית ארבעה כוסות, בין כוסות יין בין כוסות חלב, תוך כדי דיבור, הוציא הרב מכיסו סכום נאה, והעניק ליהודי נדבה הגונה, לאחר שהודה ונפרד היהודי מהרב, תהתה הרבנית, מניין לך שאדם זה זקוק לנדבה? הלא לא בא אליך אלא לברר דבר הלכה? צחק הרב ואמר: אילו היתה ידו משגת לסדר פסח כהלכתו, בשר דגים וכל המטעמים, כלום מותר היה בשתיית חלב!

כך גם רב הונא לא התכוון לשאול את רב חסדא שאלה הלכתית, אלא רק התכוון לרמוז לו שאין לו עדיין יין לקדש בשבת. ורב חסדא העשיר שהתעסק ביצירת שיכר יתן לו לפחות שיכר לקדש עליו, אלא שרב חסדא פסק כי אין מקדשים ומבדילים על שיכר, ולכן אינו יכול לתת לו שיכר במקום יין, ובודאי שהוציא כסף מכיסו ונתן לו לקניית יין לקידוש.

והנה מצינו כי רב חסדא היה חותם את האות סמ"ך שהיא האות השניה של שמו (עי' גיטין לו. ב"ב קסא:), ויש לומר, שבחר את האות סמ"ך, שהיא ראשי תיבות: סלח מחל כפר, שרצה לבטא בזה, את בקשת הסליחה שביקש מרב הונא על כך שבלי כוונה, פגע בו.

סיבה נוספת לחתימתו את האות סמ"ך, כי האות סמ"ך עגולה היא ורומזת היא כי גלגל הוא שחוזר בעולם (שבת קנא:), ורב חסדא בתחילה עני היה ואחר כך התעשר, כמו שהוא מעיד על עצמו במסכת שבת (דף קמ:): ואמר רב חסדא: בר בי רב דלא נפישא ליה ריפתא לא ליכול ירקא משום דגריר (תלמיד שאין לו הרבה פת, לא יאכל ירק שגורר ומעורר את התיאבון). ומעיד רב חסדא על עצמו: אנא לא בעניותי אכלי ירקא ולא

בעתירותי אכלי ירקא, בעניותי משום דגריר, ולא היה לו מספיק לחם לאכול אחריו, ובזמן שבו היה עשיר לא רצה לאכול ירקות, מכיוון שרצה לאכול במקום זה בשר ודגים. וכדי לרמז על עניותו בתחילה ועל עשירותו בסוף, חתם את האות סמ"ך.

הסבר שלישי לחתימתו את האות סמ"ך, על הפסוק "ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם וישן, ויקח אחת מצלעותיו ויסגור בשר תחתנה" מובא במדרש (בר"ר יז, ו): אמר רבי חנינא בריה דרבי אידי, מתחילת הספר ועד כאן (- ויסגור) אין כתיב סמ"ך, כיון שנבראת (- האשה) נברא שטן עמה.

ומתבאר, כי האות סמ"ך מרמזת לנו על הנסיון הקשה שבא לעולם יחד עם בריאת האשה, שניתן כח לשטן להכשיל את בני האדם בעריות. ומצינו אצל רב חסדא בקידושין (כט:): שהעיד על עצמו שנשא אישה בגיל מוקדם ולפיכך ניצל מיצר הרע: "האי דעדיפנא מחבראי - דנסיבנא בשיתסר, ואי הוה נסיבנא בארביסר, הוה אמינא לשטן גירא בעיניך" (עדיף אני מחבריי - מפני שנישאתי בגיל שש עשרה, ואילו נישאתי בגיל מוקדם יותר, ארבע עשרה, הייתי אומר לשטן: חץ בעיניך). ולכן, היה חותם את האות סמ"ך, להורות, כי בו השטן, הנרמז באות ס', לא יכול להתגרות.

הסבר רביעי מדוע היה חותם את האות סמ"ך, האות סמ"ך בנויה ללא מרווח כלשהו אלא סגורה וחתומה היא וכדוגמת האות מ' סופית, ומורה על התמדתו הנוראה של רב חסדא שלא היה עושה מרווח והפסקה בין לימוד ללימוד, עד שבתו אמרה לו (עירובין סה:): האם לא ירצה מר לישון מעט? והוא ענה לה: עוד מעט יבואו לי ימי מנוחה ארוכים בקבר, ושם אוכל לישון הרבה. ומחמת שלא פסיק פומיה מגירסא מלאך המות לא יכול היה לקחת את נשמתו, כמבואר במכות (יג), עד שפעם עלה על ארז בבית המדרש ונשבר הארז, ומחמת כן פסק מתלמודו ויכל עליו.

ובכדי להורות על גודל שקדנותו, היה חותם את האות סמ"ך.

הסבר חמישי לחתימה זו, מצינו כי רב חסדא הוא בעל המימרא בענין חשיבות עשיית הסימנים כדי לזכור את תלמודו, כמובא בעירובין (נד:): אמר רב חסדא: אין תורה נקנית אלא בסימנים. והגמרא בשבת (קד.) שדורשת את ראשי התיבות של כל אותיות האל"ף ב"ת, ואת האותיות ס' וע' היא דורשת: סימנים עשה. לכן רב חסדא זכר לדבר היה חותם את האות סמ"ך (וראוי לציין שכתב השל"ה הקדוש על מעלת הסימנים: וראיתי הרבה בני אדם כשיש סימן בגמרא אין לומדים הסימן ואין קורין אותו. וחלילה לעשות כן, ואני חושב כי סודות גדולים מרומזים בסימנים, נוסף על הפשוטו מה שמורה הסימן. ע"כ).

נחזור עתה אל המעשה של רב הונא ורב חסדא, וניתן הסבר חדש לדברי הגמרא בגיטין (דף יז): שאל ראש הגולה את רב הונא: כלילא (רש"י: היו עושין עטרות לחתנים, יש של זהב וכסף צבועות ומצוירות גפרית

ומלח שקורין ניי"ל, ויש של ורד והדס"). מניין לנו שאסור? אמר לו: מדרבנן, ששנינו במשנה: "בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס". בינתיים קם רב הונא להתפנות. אמר לו רב חסדא: כתוב פסוק: "כה אמר ה' אלהים הסיר המצנפת והרים העטרה זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפיל", וכי מה עניין מצנפת אצל עטרה? הרי מצנפת מבגדי כהונה היא! – אלא לומר לך: בזמן שמצנפת בראש כהן גדול - עטרה בראש כל אדם, נסתלקה מצנפת מראש כהן גדול – נסתלקה עטרה מראש כל אדם.

בינתיים בא רב הונא, מצא אותם שהיו יושבים, אמר לו (לרב חסדא): האלהים! מדרבנן (רש"י): "אינו אסור אלא מדרבנן, וקרא בעטרה של מלך מיירי, שהיה מתנבא שתיבטל הכהונה ויגלה צדקיהו בגולה", אלא חסדא שמך וחסדאין מילך (=חסודים ונאים דבריד).

ולפי דרכינו יש לפרש רב חסדא בחר בפסוק של הנביא יחזקאל האומר "הסיר המצנפת והרים העטרה", המצנפת מסמלת את הכהונה הגדולה והעטרה מסמלת את המלוכה. במילים 'זאת לא זאת' רומז רב חסדא שבלי האחד לא ייתכן האחר.

בזה רצה רב חסדא להראות את ביטולו כלפי ראש הישיבה רב הונא, שעל אף שרב חסדא כהן הוא, אולם אין לו כל מעלה ללא שתהא המלכות לצידו הוא רב הונא אשר משמש לראש ישיבה. ורב הונא שהבין את דבריו השיב אכן "חסדא שמך וחסדאין מילך".

דבר מענין נוסף אצל רב חסדא, שהיה לו חביבות גדולה לדברי התורה של רב, כמו שהגמרא בשבת (ו:) מספרת, שרב חסדא אחז בידו מתנות כהונה שקיבל בגלל היותו כהן, ואמר: כל מי שיבוא ויאמר לי שמועה חדשה משמו של רב – אתן לו אותן. אמר לו רבא בר מחסיא: כך אמר רב: הנותן מתנה לחברו – צריך להודיעו, שנאמר "לדעת כי אני ה' מקדשכם" (והגמרא דרשה קודם לכן, "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם. מכאן אמר רבן שמעון בן גמליאל: הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאימו). נתן לו את המתנות כהונה. אמר רבא בר מחסיא: חביבות עליך שמועות של רב כל כך? – אמר לו: כן. אמר לו רבא בר מחסיא: זה מה שאמר רב: מילתא אלבישיהו יקירא (מעיל דמיו יקרים למי שרגיל ללבושו, כלומר: לפי שאתה תלמידו של רב ורגיל בשמועותיו – אתה מחזר אחריהם – רש"י), אמר לו רב חסדא: אמר רב כך? השמועה האחרונה חשובה לי מן הראשונה, ולו אחזתי כאן מתנה נוספת – הייתי נותן לך אותה!

ולפעמים כאשר היה רב חסדא מצטט מדבריו של רב, מרוב חביבות היה מקדים להם את המלים "דבר זה רבינו הגדול אמרו, המקום יהיה בעזרו". וכן מצינו בכורות מה. נדה מט: סוכה לג. ולה:.

וצריך להבין מה הצורך להקדים מילים אלו?

אלא מצינו אצל רב בגיטין (לו, פז:), שרב היה חותם ציור של דג. וזאת משום דכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' דעות ה"ד), אמרו עליו על רב שלא שח שיחה בטילה כל ימיו. ע"כ. וכן כתב בספר חסידים (סל' ל"ד, ועל' בכס"מ שציין שלא מצינו מקור לכך. אך בפירושו של החיד"א ברית עולם על ספר חסידים שם, ציין לרמב"ם בתחילת פרשת קדושים). וזהו הסימן של הדג – שתיקה. כלומר רב הוא סמל הדביקות בתורה וממילא בקוב"ה.

ואומר הפסוק בתהילים: "תפילה למשה איש האלהים, ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור". משה מכנה את ה' מעון, ה' הוא הבית שלנו, אנחנו כביכול שוכנים וגרים "בתוך" ה'. לכן רב חסדא שמזכיר מאמרים של רב, הוא נזכר במעלתו הגדולה של רב עד כמה היה דבק בתורה ובה' יתברך, לכן היה אומר "המקום יהיה בעזרו", שכן כינוי המקום לה', מסמל על הדביקות של ישראל בה'.

מצינו כי שמות התנאים והאמוראים מעידים על מהותם, ואכן ראוי רב חסדא לשם זה המורה על חסידות, שכן בתענית (כג:) מכונה יחד עם רב הונא "חסידי דבבל".

אולם מצינו כי החכמים נקראו שמם גם לפי מאמריהם, ולמשל בברכות (נג סוע"ב) אומרת הגמרא, ר' זוהמאי אומר כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידיים מזוהמות פסולות לברכה. ע"כ. הרי שהשם "זוהמאי", ניתן על המאמר ההלכתי שלו בענין דין מזוהם. כמו כן יש לומר על השם "חסדא", ומצינו שכבר רב הונא העיד על תלמידו בגיטין (ז:): חסדא שמך וחסדאין מילך.

ועל פי זה יש לומר כי "חסדא" הוא מלשון חסידות, ומצינו בסוגיות אחדות שרב חסדא השתמש בהסבר, כתשובה לקושיה, ש"מידת חסידות שנו כאן". כלומר, ההלכה הנידונית אינה מעיקר הדין, אלא בגדר של לפני משורת הדין ו"מידת חסידות". אחת מהן היא דיני אונאה, באדם שנתן לחברו מטבע שחוק כתשלום, שגם אחרי שעבר הזמן הנדרש לתביעת אונאה בבית דין, מצווה עליו להחליף לו אותה במטבע טובה (ב"מ נב; ועל' שבת קכ. חולין קל:).

משמעות נוספת לשם "חסדא" מלשון חסד, כי התנהגותו עם חבריו היתה בחסד וברחמים, כמו שמצינו במגילה (יה:): כאשר ראה רב חסדא את רב חננאל שהיה כותב ספרי תורה שלא מן הכתב (בעל פה). אמר לו: "ראויה כל התורה כולה להיכתב על פיד, אלא (אבל) כך אמרו חכמים: אסור לכתוב [אפילו] אות אחת שלא מן הכתב". מקדים הוא דברי שבח לפני הערתו, שחלילה לא יפגע מדבריו.

יהי רצון, שהאמורא רב חסדא אשר התעסקנו במעלתו, יעמוד וימליץ עלינו לפני בורא עולם, שנזכה לעלות ולהתעלות בעבודת ה', ולעשות רצונו יתברך בלבב שלם.